

Europe: Internal Cultural Frontiers or Union Cultural Area

Brie, Mircea; Horga, Ioan

Preprint / Preprint

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Brie, M., & Horga, I. (2010). Europe: Internal Cultural Frontiers or Union Cultural Area. *Moldoscopia : probleme de analiza politice*, 3, 123-143. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-330436>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-SA Lizenz (Namensnennung-Weitergabe unter gleichen Bedingungen) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-SA Licence (Attribution-ShareAlike). For more information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>

Europa: frontiere culturale interne sau areal cultural unitar¹

Mircea BRIE
Ioan HORGA

Europe: Internal Cultural Frontiers or Union Cultural Area

Abstract.

The image of the European culture is given by the association of the concepts people – culture – history – territory, which provides certain local features. From this relation, we identify a cultural area with local, regional and national features beyond a certain European culture. Thus, we identify at least two cultural identity constructions on the European level: a culture of cultures, that is a cultural area with a particular, local, regional and national strong identity, or a cultural archipelago, that is a common yet disrupted cultural area. Whatever the perspective, the existence of a European cultural area cannot be denied, although one may speak of diversity or of “disrupted continuity”.

The paper is a survey on the European cultural space in two aspects: 1. Europe with internal cultural border areas; 2. Europe as external cultural-identity border area. From a methodological point of view, we have to point out that despite the two-levelled approach the two conceptual constructions do not exclude each other: the concept of “culture of cultures” designs both a particular and a general identity area. The specific of the European culture is provided precisely by diversity and multiculturalism as means of expression on local, regional, or national levels. Consequently, the European cultural area is an area with a strong identity on both particular and general levels.

Keywords: culture, border, diversity, Europe, identity, globalisation, interculturality

Introducere

Tendințele, exprimate în mediile științifice, spre care se îndreaptă cultura europeană, fie sunt grupate în jurul conceptului de *omogenizarea culturală*, fenomen aflat într-o puternică relație de cauzalitate cu ceea ce reprezintă globalizarea și mondializarea, fie desemnează o realitate existentă ce nu poate fi negată sau demolată: *diversitatea culturală*. În primul caz, avem de-a face cu universalizarea și uniformizarea valorilor, a imaginilor și ideilor transmise prin media sau industria culturală. Într-o asemenea construcție specificitatea națională și regională are de suferit, consemnându-se inserția unui mecanism de „preponderență” culturală emanat în principal de către Statele Unite ale Americii, denumit drept „americanizarea” culturii mondiale (La culture au cœur, 1998: 255-258). În cea de-a doua ipostază, diversitatea culturală consemnează pluralitatea de idei, imagini, valori și expresii. Toate acestea sunt posibile printr-o varietate mare de exprimare și prin prezența unui mare număr de culturi paralele, naționale, etnice, regionale, locale, etc. Mai mult, în acest context, unii autori vorbesc despre „revanșa identitară” și „sentimentul întoarcerii spre identitatea istorică, națională și culturală” în special într-un spațiu, cum este cel al Europei Centrale și de Est, și un timp istoric în care specificitatea și identitatea națională este obligată să se redefinească prin deschiderea sa spre noile configurații geo-politice, istorice, cultural (David, Florea, 2007: 645-646). Dincolo de relativul antagonism epistemologic al acestei abordări, dezbaterea noastră poate fi ușor nuanțată. Câmpul cooperării culturale tinde să devină „multipolar”, în discuție introducându-se conceptul de „rețele

¹ The paper *Europa: frontiere culturale interne sau areal cultural unitar*, was published in *Moldoscope*, nr. 3 (L), 2010, Chișinău, p. 123-143.

culturale”. Aceste rețele au început să bulverseze vechile structuri, aducând un câștig în materie de identitate, de comunicare, de relație și de informare (Pehn, 1999: 8). Actorii internaționali capătă un rol tot mai important; proiectele, ideile, metodele sau structurile lor, cu alte cuvinte identitatea lor, devin nu doar mai vizibile (ca atare mai multiplicare prin efectul asupra celorlalți), ci și mai specifice, mai particulare prin exprimare.

Este cultura europeană una globală sau este una specifică? Putem vorbi despre globalizare și mondializare culturală? Sau, cultura europeană se îndreaptă către o structură cosmopolită? Dar care este locul tradiționalului, a etnicului, naționalului, a specificului și particularului? În discuție își face loc astfel ecuația global vs. local, general vs. particular. Culturile naționale și regionale nu dispar sub imediata accelerare a mondializării, asta și datorită creșterii interesului pentru cultura locală. Mondializarea, văzută ca un proces mai general, ce include și globalizarea, este „caracterizată prin multiplicarea, accelerarea și intensificarea interacțiunilor economice, politice, sociale și culturale între actorii din diferitele părți ale lumii” (Tardif, Farchy, 2006: 107-108). Această mondializare culturală, dacă ea este una generalizată, nu are aceeași influență peste tot în Europa.

Grupul european de lucru pentru cultură și dezvoltare, de pe lângă Consiliul Europei, în versiunea franceză a raportului publicat în martie 1998, abordând această problemă pleacă de la întrebarea „Culture européenne: la boutique du coin, le commerçant indépendant ou le supermarché mondial? Concluziile care se desprind în urma acestui raport sunt mai degrabă niște generalizări pe care le putem grupa în câteva categorii (La culture au cœur, 1998: 255-259):

- Există o foarte puternică cerere de produse mediatice și alte produse și servicii culturale mondiale difuzate și ușor accesibile; în același timp oferta culturală locală, inclusiv media locală, prin interacțiunea și practicile locale, ajută la suscitarea interesului pentru particular, pentru ideile, imaginile și valorile care celebrează comunitatea și sentimentele locale. Diversitatea de păstrează și se menține și datorită susținerii pe care o oferă statele naționale.
- În fața unui puternic curent de consolidare a unei lumi a „continentelor culturale” (ex. cultura europeană, nord-americană, s.a.) se remarcă existența unor „insule culturale” autonome, care se definesc și se mențin la scară națională, regională și locală, aplicând toate expresiile și producția culturală criteriilor tradiționale și autohtone de excelență/acceptare. Aceste „insule culturale” devin un fel de muzee culturale închise în fața tuturor influențelor exterioare.
- Există o puternică „seducție a mondializării”. Sub acest raport, cultura europeană este o reușită pe plan economic, e fiind orientată în sens mondial și comercial. „Cucerirea” piețelor mondiale din punct de vedere economic asigură „exportul” cultural. Un rol deosebit îl joacă într-o asemenea ecuație marile firme din domeniul informațiilor și telecomunicațiilor, din domeniul producției culturale, al industriei de divertisment și al turismului.
- Spațiul european este un spațiu al amestecului cultural, al interculturalității, ce face posibilă apariția unor „culturi hibride” care asimilează idei, imagini și valori propriului format cultural
- Dacă este să acceptăm ideea că toate țările trebuie să acționeze la nivel mondial și că nici o cultură nu poate să funcționeze izolat, politicile adoptate de către guverne trebuie să salveze producția și diversitatea culturală locală.

Perspectiva culturală europeană este dată și de politica Uniunii Europene în direcția culturală. „*Y a-t-il une politique culturelle européenne?* Este titlul unei conferințe susținută la București în ianuarie 2009 de Vincent Dubois, profesor la Institutul de Studii Politice din Strasbourg și membru al Institut Universitaire de France. Întrebarea ni se pare firească și legitimă din perspectiva identificării specificului culturii din spațiul european. Discursul începe prin trimiterea la un citat apocrif din Jean Monnet (acesta nu ar fi pronunțat niciodată această frază!): „Dacă ar fi să refac ceva – e vorba, desigur, de construcția europeană –, aș începe cu cultura”

(Dubois, 2009). Trimiterea care se face, are în vedere tocmai faptul că ceea ce numim „metoda Jean Monnet“, proiectul pe care el l-a construit pentru a schița integrarea europeană, are o altă direcție: anume, plecând de la structura economică, există un întreg angrenaj virtuos, pornind de la sistemul de producție ajungem să ne interesăm de chestiunile sociale, urmând ca, la capătul acestor interese, să se înfăptuiască integrarea culturală a Europei. Acest proiect, această direcționare a intereselor, a avut, cu siguranță, efecte asupra felului în care a fost gândit procesul integrării culturale. Ceea ce lipsește parțial sau complet acțiunilor culturale întreprinse de Uniunea Europeană este afirmarea de către organizațiile politice implicate a unei politici culturale, respectiv revendicarea unei politici culturale. Cu toate acestea, există trei obiective importante ale agendei culturale europene: 1. promovarea diversității culturale, dialogul intercultural. Însă, în cazul acestui obiectiv avem de-a face cu o accepție largă a culturii, care depășește sectorul cultural în sens strict. El privește schimburile interetnice, dincolo de simpla promovare a produselor culturale; 2. a promova culturile în calitate de catalizatori ai creativității. Termenii de „artă“, „cultură“ nu sunt folosiți în documentele Uniunii Europene, cel de „cultură“, da, dar în sensul larg, antropologic. Termenul preferat e cel de „creativitate“ și denumește orice activitate din momentul în care ea se definește prin inovație; 3. promovarea culturii ca element indispensabil în relațiile externe ale Uniunii Europene. Se poate vedea că obiectivele propriu-zis culturale sunt subsumate celor care privesc integrarea europeană în sens larg (Dubois, 2009).

În abordare, negreșit un important element este dat de nivelul de referință: sub- sau multinațional, autohton sau diasporic, nu în ultimul rând de contextul european și internațional (Bennett, 2001: 29-32).

Dincolo de orice abordare, imaginea culturii europene este dată de asocierea conceptelor popor-cultură-istorie-teritoriu care conferă o anumită specificitate locală cu caracteristicile sale proprii. Sub acest rapor, identificăm, dincolo de o cultură europeană, un spațiu cultural cu specificități naționale, regionale și locale. Identificăm așadar cel puțin două construcții identitare culturale la nivel european: o cultură a culturilor, respectiv un spațiu cultural cu o identitate puternică la nivel particular, local, regional, național, sau un arhipelag cultural, respectiv un spațiu cultural comun întrerupt de discontinuități. Oricare ar fi perspectiva, nu este negată existența unei arii culturale europene, asta chiar dacă este vorba fie de una a diversității, fie a „continuității întrerupte“.

Care este locul frontierei culturale dintr-o asemenea perspectivă conceptuală? Vom încerca în cele ce urmează o abordare pe cele două direcții: 1. Europa cu arii frontaliere culturale interne; 2. Europa ca spațiu cu frontiere cultural-identitare externe. Metodologic, precizăm faptul că în ciuda abordării pe cele două nivele, cele două construcții conceptuale nu se exclud: conceptul de „cultură a culturilor“ desemnând atât un spațiu identitar particular, cât și unul general.

1. Europa - un spațiu al frontierelor culturale

Multă vreme conceptul de frontieră s-a dezvoltat ca și „o axă a intoleranței“, a naționalismului și a rasismului, a respingerii vecinilor (Wackermann, 2003: 28). Dincolo de frontiera fizică, oricare ar fi abordarea conceptuală din perspectiva căreia este analizată, în interiorul sau la granița Uniunii Europene, identificăm și alte tipuri de „frontiere“. Numim aceste frontiere drept simbolice și ideologice deoarece ele, cele mai adesea, nu sunt palpabile. De la europenism la naționalism, de la identități etno-religioase la culturale și clivaje sociale, paleta largă a abordărilor asupra acestor frontiere poate continua în contextul implementării unei eficiente politici europene de vecinătate. Frontiera fizică de la limita externă a Uniunii Europene se poate „deschide“ cu timpul, între oameni și comunități pot apărea însă alte tipuri de frontiere. Imigranții, de pildă, trăiesc în interiorul Uniunii Europene, prin păstrarea propriei identități ei își pot crea o lume care, prin specificitatea pe care o dezvoltă, „refuză integrarea“ astfel că identificăm între acest gen de comunități și majoritate un clivaj ce poate îmbrăca forma unei frontiere culturale simbolice ce se transformă uneori chiar în frontieră „externă“.

În contextul actual al crizei economico-financiare, multe din societățile europene dezvoltă un puternic sentiment de „autoprotecție”, care nu îmbracă doar o formă de natură economică, ci și una de preservare a propriei identități, inclusiv culturale. Momente de criză sau exaltare pot conduce ușor la apariția unor sentimente naționaliste ce diluează percepția „europenistă” asupra frontierei. O asemenea diluare are loc în paralel cu întărirea coeziunii identitar-comunitare, a spiritului de apartenență etno-culturală la o națiune. Este o perioadă când multe popoare europene se reafirmă, „se recâștigă identitar” prin întoarcerea spre național, asta în ciuda „unității” și solidarității afirmate la nivelul instituțiilor europene prin oficialii statelor membre.

Frontierele naționale, create în diferite perioade și contexte istorice și politice au contribuit la integrarea economică națională, dar și culturală, a periferiilor. În contextul actual, odată cu integrarea în UE a statelor din Europa Centrală și de Est, a apărut un fenomen invers: dezintegrarea pieței naționale și descentralizarea administrativă a condus a influențat integrarea periferiilor în sistemul național, inclusiv cultural. În prezent puternice curente sunt canalizate pe direcția cooperării transfrontaliere, erodând ideea blocului național compact și relativ izolat (Muller, Schultz, 2002: 205). Sub raport cultural se poate remarca o fluidizare a schimburilor, fără însă a putea vorbi despre o pierdere a specificității naționale, regionale sau locale. Specificitatea culturală introduce în discuție frontiera culturală. Ea separă ariile culturale cu identitate proprie construind ceea ce denumim spațiul cultural european al culturilor.

1.1. Europa: cultură a culturilor

Numeroasele frontiere politice tind să-și diminueze importanța până la dispariție în spațiul Uniunii Europene. Vechile frontiere devin cu trecerea timpului doar niște „simboluri ale singularității, ale independenței” (Banus, 2007: 139). În același timp frontierele culturale, de exemplu, capătă o funcționalitate tot mai vizibilă. Abordarea nu este doar una internă, caz în care se identifică “subcomponente” culturale specifice spațiului european, ci și una ce caracterizează sistemul de guvernare extern al Uniunii Europene. O asemenea frontieră culturală face clar distincția între Europa și non-Europa. Această perspectivă, ce aduce în discuție ideea unității civilizației europene și oferă imaginea unui ansamblu cultural european (e drept divizat în „subcomponente” culturale), este demolat de susținătorii culturilor naționale ale popoarelor europene. **Enunțul „cultură a culturilor”, deși recunoaște unitatea de ansamblu, pune accentul pe specificitatea culturilor. Frontierele culturale sunt în fond arii de contact ce asigură comunicarea și cooperarea, fără a constitui bariere între popoarele sau culturile europene.**

Diversitatea culturală, pluralismul și multiculturalismul sunt elemente specifice spațiului european. Procesul de integrare europeană este unul complex ce nu impune, și nu este condiționat, de ideea unității culturale, a existenței unei culturi comune care să-i includă pe toți europenii. Specificitatea și diversitatea sunt tocmai apanajul dialogului intercultural dintre popoarele europene. Fiecare dintre societățile europene trebuie, în funcție de tradițiile și specificul instituțiilor sale, să-și găsească propriile sale soluții integratoare. Modelul de integrare care funcționează în Germania, poate să nu convină în Franța. Între modelul politicii de asimilare din Franța și toleranța exprimată în Marea Britanie există diferențe frapante. Dacă în discuție sunt introduse și societățile din spațiul central și răsăritean al Europei diferențierile sunt și mai vizibile.

Societățile și culturile europene nu se resping reciproc din ecuația construcției europene. Este timpul în care fiecare poate învăța din experiența și expertiza celorlalte. Țările din Europa Centrală și Est, eliberate de regimurile autoritare comuniste, au experimentat în perioada de după 1990 trecerea spre un model democratic. Acest model democratic presupunea însă acceptarea diversității, inclusiv prin recunoașterea revendicărilor pe care le aveau minoritățile naționale. În unele situații, posibilitățile de exprimare culturală și răspunsurile politice la aceste revendicări nu au fost chiar cele dorite, astfel și-au făcut loc, din păcate, soluționările militare.

În Europa Occidentală minoritățile și-au câștigat treptat și pe o perioadă îndelungată de timp recunoașterea autonomiei și echitatea în repartitia resurselor naționale (sub acest raport, contrastează schimbările bruște din partea central-răsăriteană a continentului ce au căpătat o

formă de manifestare de o intensitate mult mai mare, atât prin revendicările minorității, cât și prin rezistența majorității). Nu aceeași situație poate fi constatată în dreptul minorităților provenite din vechile colonii europene. La propunerile lor, se pune problema statutului social, a mijloacelor financiare și, în fine, a relațiilor dintre culturile europene și cele din părțile lumii de unde aceste populații provin (La culture au cœur, 1998: 69).

Atitudinea europenilor față de imigranți nu s-a menținut constantă de-a lungul timpului. Dacă în anii '70 țările europene au fost favorabile imigrării, iar în unele cazuri precum Germania Federală și Elveția care au și încurajat-o pentru a remedia forța de muncă, lucrurile s-au schimbat ulterior. La sfârșitul anilor '80 datorită numărului covârșitor de imigranți și a caracterului lor „non-european” bătrânul continent s-a dovedit a fi mai puțin primitiv. Totuși Europa a încercat să cultive un climat de deschidere și generozitate „Este fundamentală crearea unei societăți primitive și recunoașterea faptului că imigrarea este un proces cu sens dublu ce presupune adaptarea atât a imigranților cât și a societății care îi asimilează. Europa este prin natura sa o societate pluralistă, bogată în tradiții culturale și sociale care pe viitor se vor diversifica și mai mult” (Tandonnet, 2007: 50). Să fie doar o utopie acel optimism european identificat de Maxime Tandonnet? Prezența islamului în Europa este o certitudine, dar europeanizarea acestuia rămâne o problemă discutabilă. Precum remarca și academicianul francez Gilles Kepel „nici vărsarea de sânge a musumanilor din nordul Africii, luptând în uniforme franceze în timpul celor două războaie mondiale, nici truda muncitorilor imigranți, trăind în condiții deplorabile, ce au reconstruit Franța (și Europa) pentru un preț de nimic după 1945, nu i-a transformat pe copiii lor în... cetățeni europeni în adevăratul sens al cuvântului” (Leiken, 2005, 1). Dacă europenii sunt în stare să asimileze imigranții musulmani sau dacă se va produce un conflict de valori rămâne un subiect deschis. Stanley Hoffman observa că occidentalii se tem tot mai mult „că sunt invadați nu de către armate și tancuri, ci de imigranți care vorbesc alte limbi, venerază alți Dumnezei, aparțin altor culturi și le vor lua slujbele, le vor ocupa pământurile, vor trăi departe de sistemul de prosperitate și le vor amenința modul de viață” (Stanley, 1991: 30; Huntington, 1998: 292).

Alternând negocierea și conflictul, comunicarea și îndoiala, musulmanii își construiesc pas cu pas o identitate individuală și colectivă „ce riscă să fie în același timp pură și hibridă, locală dar și transnațională” (Saint-Blancat, 2008: 42). Multiplicarea vectorilor identitari contribuie la o fluidizare a frontierelor simbolice și o individualizare a comunităților diasporice. În jurul comunității islamice se identifică o formă de clivaj în raport cu restul comunității. Acest clivaj îmbracă uneori forma unei frontiere interne, dar și externe în același timp. O asemenea realitate este amplificată și de crearea unor modele comunitare în care trăsăturile identitare sunt transferate dinspre sfera etnică sau națională (turci, magrebieni, arabi) spre cea religioasă, musulmană, islamică (Saint-Blancat, 2008: 44). Pe acest model de comportament putem să observăm numeroase reacții comportamentale ale unor comunități islamice între care se realizează o solidaritate ce trece ușor dincolo de diferențele etnice sau naționale. O asemenea realitate este determinată și de atitudinea discriminatorie a majorității. Numeroasele stereotipii conduc nu doar la o imagine șablonată ce s-a generalizat, ci și la o solidarizare în jurul valorilor islamice chiar și a celor care nu sunt practicanți religioși, unii fiind chiar atei. Fenomenul poate să fie și invers: plecând de la solidaritatea islamică se poate ajunge la o solidaritate etnică. Așa este cazul comunităților islamice de pakistanezi din Marea Britanie (aproximativ 750.000 de persoane) care s-au regrupat etnic (individualizându-se o frontieră etnică) pe baza unui suport religios (Peđziwiatr, 2002: 159).

Frontierele etno-culturale pot să se suprapună sau nu peste cele ale unui stat: în interiorul majorității statelor europene putem să identificăm „frontiere” simbolice ce separă mai mult sau mai puțin comunități umane pe criterii etnice sau culturale.

Politica UE are un impact asupra poziției minorităților naționale în statele europene. Un obiectiv actual al Uniunii Europene este din acest punct de vedere construcția unui spațiu „neutr” în interiorul căruia să se regăsească și să coopereze diferitele culturi naționale din care acest spațiu a rezultat (La culture au cœur, 1998: 69). Un element cheie al acordurilor de aderare a majorității statelor din Europa Centrală și de Est a fost legat de tratamentul acordat

minorităților naționale, inclusiv prin gestionarea „frontierei” dintre minoritate și majoritate. În Estonia, de exemplu, un program finanțat de stat pe problema „integrării în societatea estoniană” (program implementat în perioada 2000-2007), împreună cu programele finanțate de UE, Națiunile Unite și alte state nordice a avut sarcina de a promova dialogul interetnic și învățarea limbii estoniene de către vorbitorii de rusă (Thompson, 2001: 68). În Ungaria, guvernul a fost preocupat în mod similar de îmbunătățirea tratamentului față de țigani, lucru pe care l-a cerut Uniunea Europeană în perioada negocierilor de aderare. De altfel problema țăganilor este o problemă generală pentru statele din centrul și răsăritul Europei. Comisia europeană în rapoartele sale asupra negocierilor de aderare cu statele din regiune, și-a arătat îngrijorarea cu privire la protecția drepturilor minorităților naționale. Într-un raportul din 1999 asupra progresului care a fost făcut de statele candidate, Comisia susține că, „prejudecata înrădăcinată în multe din țările candidate continuă să rezulte din discriminarea împotriva țăganilor în viața economică și socială” (Thompson, 2001: 69). Dificultăți vor rămâne cu toate încercările instituțiilor europene de a îmbunătăți situația. Unele din statele din Europa Centrală și de Est caută să-și redefească poziția lor națională după ieșirea din umbră a erei Sovietice. Într-un asemenea context, minoritățile naționale se identifică greu cu identitatea națională oficială a statului. În Estonia, de exemplu, în conformitate cu răspunsul ei la recomandările Comisiei privind protecția minorităților, guvernul vorbește despre „prezervarea națiunii și culturii estone” și despre „dezvoltarea populației loiale Republicii Estonia” (Thompson, 2001: 69). Cazul Ucrainei care, deși nu este stat membru al Uniunii Europene, este și mai elocvent prin prisma faptului că are o relație privilegiată cu Uniunea la frontiera extenă a acesteia. Aici se întâlnește ceea ce Samuel Huntington numea „linia civilizațională eronată” – o linie de demarcație care divide două culturi cu percepții distincte asupra lumii (Thompson, 2001: 69).

Iată, așadar, dificultățile integrării sunt evidente. Între grupurile de diferite etnii sau culturi există adesea bariere de comunicare ce nu de puține ori conduc la clijaje, angrenând reacții discriminatorii și situații conflictuale. Pe de altă parte, aceste clijaje sunt doar expresii ale unor curente politice elitiste, iar în realitatea cotidiană ele sunt greu de sesizat. Sub acest raport, frontierele etnice sunt dintr-un punct de vedere spații mutuale ale înțelegerii și incluziunii, iar dintr-un alt punct de vedere spații de divergență și exclusiune (Tătar, 2003: 159).

1.2. Frontieră culturală versus frontieră politică/identitate culturală

Văzută din această perspectivă, Europa pare a fi un conglomerat de arii culturale ce sunt delimitate de “frontiere” culturale ce se suprapun mai mult sau mai puțin peste frontierele statelor naționale. Frontiera, definită conform *Dictionnaire de géographie* (Baud, Bourgeat, 1995) ca o „limită ce separă două zone, două state”, o ruptură „între două moduri de organizare a spațiului, între rețele de comunicații, între societăți adesea diferite și câteodată antagonice” (Wackermann, 2003: 11), reprezintă „interfața discontinuităților teritoriale” (Wackermann, 2003: 10). Frontierele marchează limitele jurisprudenței, suveranității și sistemului politic. Ele pot îndeplini astfel rolul unor linii de demarcație, a unor „bariere” sau a unor „borne”. Pe de altă parte, ele marchează tipologia construcției politice. Relația frontieră-sistem politic este surprinsă interesant de către Jean-Baptiste Haurguindéguy, care vede „la frontière comme limite du politique” și „le politique comme limite de la frontière” (Haurguindéguy, 2007: 154).

În relația cu frontiera politică, frontiera culturală nu este văzută exclusiv în raport cu ideea statului; imaginea acesteia putând fi zugrăvită și sub raportul contextualizării internaționale, a sistemului politic internațional, a organismelor internaționale. Totul însă poate fi raportat la sub raportul relației cu politicul prin prisma „democrației” la care se raportează frontiera. Cultura, ca și democrația, nu sunt, și nu trebuie să fie, apanajul exclusiv al construcțiilor politice. Organismele interguvernamentale create în perioada postbelică și-au afirmat în mod repetat interesul pentru „democratizarea culturală”, pentru „drepturile culturale”, dar și pentru promovarea unor politici coerente în domeniul cultural (La culture au cœur, 1998: 37). Dincolo de aceste deziderate, statele naționale s-au implicat direct în promovarea unor politici culturale proprii care să le „dezvolte identitatea națională”. Numeroase state europene consacră o

importantă parte a bugetului cultural promovării unei identități culturale proprii, care să apere și să contribuie la formarea unei identități naționale. Politicul tinde să contribuie astfel la consolidarea unor frontiere culturale. Pe de altă parte, state precum Italia, consacră o importantă parte din bugetul cultural propriu pentru a conserva și proteja un patrimoniu cultural material ce reprezintă moștenirea comună a întregii Europe. Bogata moștenire culturală romană sau renașcentistă contribuie însă nu doar la consolidarea culturală europeană, ci, în particular, se suprapune peste dezideratele politice italiene de dezvoltare a identității proprii acestei națiuni, dar și a statului italian (La culture au cœur, 1998: 44).

Politica culturală nu se rezumă doar la construirea și renovarea edificiilor culturale, ea reprezentând întregul set de măsuri luate în domeniul cultural (Bennett, 2001: 55-62). Promovarea identității culturale, a diversității culturale, favorizarea creativității și a participării active în domeniul cultural sunt patru fundamentale obiective ale politicilor culturale europene. Importanța care derivă dintr-o asemenea politică stă tocmai la baza construirii identităților și statalității din multe regiuni ale continentului european. Trasarea frontierelor politice, dar și revendicările de orice natură, sunt susținute nu de puține ori de argumentele de natură culturală și identitară. O asemenea perspectivă este una de actualitate chiar și în contextul integrării europene și a mondializării din zilele noastre: procesul fiind asociat tendințelor actuale de valorizare a localului și regionalului, ce determină o întărire a semnificației identitare, a moștenirii culturale (Wackermann, 2003: 39; O'Dowd, Wilson, 1996: 237).

Identitatea culturală (reprezentată de comportamentul și comunicarea codată ce semnifică limba, obiceiurile, tradițiile, vestimentația, structurile tradiționale, instituțiile, religia, artele, etc.) constituie elementul specific ce asigură coeziunea națională și continuitatea între generații. Identitatea este una plurală, asta deoarece fiecare individ se definește, de o manieră efectivă sau potențială, printr-o apartenență multiplă: fie anturajului său imediat, familia, și prietenii din vecinătatea sa, fie se formează primele nivele de apartenență etnică, religioasă, socială sau locală (La culture au cœur, 1998: 52). Numeroși indivizi sau grupuri de indivizi nu se regăsesc în aceste cercuri identitare fapt ce generează căutarea unor noi puncte de referință, respectiv de noi sisteme de valori. În Europa Occidentală, crizele statului provident, șomajul, imigrația sau excluziunea afectează profund societatea. În schimb, în Europa Centrală și de Est calea către democratizare s-a dovedit a fi dureroasă pentru numeroase state. Apelul la naționalism a fost doar o expresie a realității ce a condus către construirea sau consolidarea unor identități culturale. Astfel, în multe state europene, unul din obiectivele politicilor culturale este „favorizarea (re)descoperirii sau (re)afirmării identităților” (La culture au cœur, 1998: 53).

Dicționarele de geografie culturală definesc frontierele drept structuri spațiale elementare, cu funcție de discontinuitate geopolitică și de marcaj, de reper, operând în trei registre: real, simbolic și imaginar. Simbolicul se referă la apartenența la o comunitate ancorată într-un teritoriu propriu și trimite, deci, la identitate. Antropologii insistă asupra rolului fondator al simbolicului în instituirea de identități colective sau individuale prin intermediul unor delimitări. Frontierele pun întotdeauna în mișcare mărci puternice ale identității care își lasă amprenta asupra raporturilor culturale într-un teritoriu locuit (Spiridon, 2006). Tradiția cercetării geohistorice inaugurate de școala franceză de la *Annales* a insistat asupra ecuației semnificative frontieră-identitate. Lucien Febvre a analizat evoluția semantică a noțiunii de frontieră, ca semn al mutației realității istorice, paralel cu formarea statului-națiune. Cuplul frontiera-identitate este prezent și în reflexiile lui Fernand Braudel din *L'identité de la France*. Pentru Braudel, frontiera este locul de articulare al unor planuri autonome, dar interdependente – pe de o parte, granițele reale, geopolitice, iar pe de alta, proiecțiile lor intelectuale, ideologice și simbolice. Cele de mai sus se aplica și delimitării spațiale a Europei, precum și percepțiilor identității europene. Asta cu atât mai mult, cu cât însăși ideea de „identitate culturală europeană” trimite implacabil la decupaje și la delimitări: geopolitice, ideologice sau simbolice și la frontiere instabile, trasate uneori într-un mod paradoxal și generator de confuzii (Spiridon, 2006).

1.3. Frontierele culturale fundamentul geopoliticii actuale

Marea tentativă de unificare europeană din zilele noastre este a treia mare încercare de acest gen în epoca recentă. După încercările de forță ale lui Napoleon și Hitler, care nu au reușit de o manieră imperialistă, procesul de construcție europeană a căpătat o tot mai multă consistență printr-o politică de integrare progresivă fondată pe idealul păcii și prosperității (La culture au cœur, 1998: 77).

Procesul de integrare, prin etape succesive, a făcut posibilă trecerea de la Comunitatea Economică Europeană la Comunitatea Europeană și apoi la Uniunea Europeană. În ciuda primelor tentative eșuate de creare a unei „comunități politice”, procesul integraționist a continuat să se consolideze. În această ecuație și-au făcut loc tot mai mult însă factorii geopolitici, ca expresii ale unor diferențe culturale, asta dincolo de factorii de natură economică, precum stabilitatea, potențialul de creștere, o bună piață sau prezența forței de muncă calificată. În acest proces de construcție a unei „familii largite” a societăților democratice, partizanii integrării speră într-o reducere progresivă a puterii statelor-națiune, asta în ciuda reminiscentelor naționaliste care au zguduit anumite state foste comuniste ale Europei. Multe state din Europa Centrală și de Est după căderea comunismului și-au văzut legată existența de o conștiință culturală proprie: „o cultură nu poate trăi fără tradiție și o tradiție fără minimum de continuitate” (La culture au cœur, 1998: 80). Diferențierile culturale, asociate diviziunilor lingvistice, etnice, religioase sau migrației, au contribuit la creșterea exponențială a xenofobiei și intoleranței din multe regiuni europene. Exemplelor din Balcani și zona Caucazului, li se adaugă tratamentul discriminatoriu față de imigranți din unele state ale Europei Occidentale sau exacerbarea tensiunilor majoritate-minoritate sub raportul construirii și conservării unei puternice identități proprii fiecărui grup etno-lingvistic. Un exemplu mai recent, dar care redeschide o problemă mai veche, este intenția guvernului Fidesz de la Budapesta de a acorda începând cu ianuarie 2011 cetățenie ungară etnicilor maghiari care trăiesc în țările vecine. Măsura vizează aproximativ 3,5 milioane de etnici maghiari care trăiesc în țările vecine Ungariei, în România și Slovacia, Serbia, Ucraina, Croația și Austria. Această chestiune a ridicat la cote maxime tensiunea relațiilor cu Bratislava, dar și cu alte state vecine Ungariei. După ce a rechemat ambasadorul de la Budapesta, premierul slovac Robert Fico a afirmat, luni 17 mai, că va propune o lege prin care să-i fie retrasă cetățenia slovacă oricărei persoane care solicită și cetățenia ungară (Cochino, 2010). O asemenea dispută pune în discuție nu doar o problemă regională ce implică fie dispariția minorității maghiare din sudul Slovaciei, fie secesiunea acestei regiunii, ci și o problemă de stabilitate în interiorul UE și NATO.

În chestiunea stabilirii identității geopolitice a Europei un element important este relația UE – Rusia. Se poate identifica modelul următor: țările „Noii Europe” – țări din spațiul est-european, în perioada postcomunistă s-au situat pe poziții rusofobe dure, aderând astfel la orientarea euro-atlantică. Această situație are o lungă istorie: Europa de Est a fost în permanență o zonă a litigiilor dintre Europa și Rusia, un exemplu fiind acela din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea când Marea Britanie a folosit această regiune, în mod deliberat, ca un „cordon sanitar” conceput pentru a preveni o posibilă alianță între Rusia și Germania, alianță ce ar pune capăt dominației anglo-saxone asupra lumii. Și în zilele noastre se întâmplă același lucru, singura diferență fiind aceea că acum se pune accent pe proiecte energetice, în țările „cordonului sanitar” apărând argumentul potrivit căruia este vorba și despre o revanșă pentru „ocupația sovietică” din secolul al XX-lea. „Argumente noi, geopolitică veche” (Dugin, 2010). Dincolo de o asemenea abordare, în discuție este introdus un alt proiect geopolitic – „proiectul Eurasia”. Acest proiect presupune stabilirea, în zona de nord a continentului Eurasia, a două unități geopolitice, „spații mari” – european și rus. În acest context, Europa este concepută ca un pol, ca o civilizație. Momentul cel mai important într-o arhitectură multipolară este eliminarea „cordonului sanitar”, acest perpetuu măr al discordiei, controlat de anglo-saxoni și care intră în dezacord fie cu Europa, fie cu Rusia (Dugin, 2010). „Prin urmare, aceste țări și popoare care, în mod obiectiv tind să constituie Noua Europă, vor trebui să își redefină identitatea geopolitică. Această identitate trebuie să se bazeze pe o regulă principală: alături de Europa și

alături de Rusia, în același timp. Integrarea în Europa și relațiile amicale cu Rusia – acesta este podul care leagă cei doi poli ai unei lumi multipolare” (Dugin, 2010).

Dincolo de opiniile politologului rus citat, construcția geopolitică în jurul unor poli precum Statele Unite ale Americii, Europa continentală sau Rusia suportă anumite nuanțări. Lumea occidentală (aceasta reunește cele două Americi, statele UE, Australia, Asia de Sud-Est, dar și state precum Japonia, Israel și Africa de Sud) este o entitate economică, politică și culturală complexă ce a dovedit că are resursele pentru a depăși conflictele între culturile locale, regionale sau naționale (La culture au cœur, 1998: 82-83). O asemenea realitate nu presupune dispariția identităților culturale, a frontierelor culturale. Mai mult, în fața procesului de globalizare, se poate constata o intensificare a producției/cererii culturale locale. Un asemenea proces nu presupune exclusivismul și intoleranța față de celelalte culturi, ci poziționarea într-o structură generală construită pe un suport geopolitic de ansamblu ce face trimitere în unele situații la un fenomen integraționist.

2. Europa – un arhipelag geo-cultural

Dincolo de orice abordare asupra diversității și identităților multiple din perspectivă culturală, Europa poate fi concepută ca un ansamblu cultural unitar, asta în ciuda unor discontinuități ce apar între elementele ce alcătuiesc structura sa complexă. Din perspectiva unei asemenea abordări, cultura europeană este clădită pe un complex sistem de valori comune ce caracterizează spațiul cultural european. Asemenea unor insule ce alcătuiesc un arhipelag, spațiul cultural european, în ciuda unor arii ce le delimitează, este constituit din componente caracterizate prin forme unitare de compoziție atât la nivelul formei, cât și la nivelul exprimării. Ariile ce delimitează aceste spații culturale „insulare”, interpretate drept frontiere culturale din perspectiva primei noastre abordări, sunt din acest punct de vedere discontinuități ce apar în interiorul unui sistem cultural unitar: Europa. Acest spațiu cultural se identifică ca fiind unul unitar, caracterizat prin specificitate în raport cu alte spații culturale învecinate.

2.1. Europa culturală: între valorile și interesele comune

Criteriul clasic al delimitării culturale ce lega un spațiu cultural de un popor ce vorbește aceeași limbă, adoptă același stil de viață, se comportă similar, etc., poate fi înlocuit de câteva criterii ce definesc spațiul cultural comun și unitar al europenilor.

În discuția noastră facem referire în principal la valorile culturale comune, grație cărora noi putem să confirmăm azi existența unei realități culturale specifice spațiului european. În studiul *The Cultural Frontiers of Europe: Our Common Values*, Rudolf Rezsöházy dezvoltă valorile comune ale spațiului cultural european pe nouă componente ce conferă specificitate și unitate (Rezsöházy, 2008): 1. civilizația greco-romană, ca suport pe care s-a clădit cultura și spiritul european; 2. valorile creștinătății, plecând de la noțiunile de bază precum Dumnezeu unic și personal, la conceptul salvării și demnității omului, până la dragostea, justiția, solidaritate și fraternitatea omului (toți oamenii sunt văzuți ca și copii ai aceluiași Tată); 3. Evul Mediu și civilizația medievală; 4. Renașterea și Reforma; 5. Iluminismul; 6. Revoluția politică și industrială; 7. Capitalismul și socialismul; 8. dezvoltarea, progresul și bunăstarea istoriei postbelice; 9. Familia ca valoare centrală a societății noastre.

O altă abordare ce conferă unitate spațiului european este cea referitoare la interesele comune ale Europei. După căderea Zidului Berlinului, Europa Orientală și Occidentală a cunoscut un proces de integrare în domeniul politic, economic, militar și de mediu (Dubnička, 2007: 299). Lupta împotriva terorismului și frica războaielor militare, frica privitoare la creșterea populației mondiale ce este asociată sărăciei și migrației spre Europa Occidentală aduce în discuție dilema: integrare sau identitate națională? Cele două paradigme pot fi puse în acord în cazul intereselor divergente dintre europeni? Care este rolul UE în acest caz? Răspunsurile la aceste întrebări trebuie să le căutăm în următoarele domenii: cultura, istoria, religie, economie și securitate (Dubnička, 2007: 299-309). Dincolo de divergențele ce îi separă pe europeni,

contextul actual evidențiază puternicul determinism înregistrat de curentul integraționist născut din interesul comun.

Un spațiu cu valori și interese comune este în măsură să-și construiască și să-și consolideze caracterul identitar comun. Raportare se face la spațiul non-european, iar din această perspectivă spațiul cultural european îmbracă o formă distinctă în raport cu alte tipuri și sisteme culturale. În jurul Europei culturale se poate remarca prin urmare o frontieră culturală. O asemenea frontieră culturală face clar distincția între Europa și non-Europa. Dincolo de o asemenea teorie, care ar accentua și mai tare scepticismul asupra anumitor proiecte de extindere viitoare a Uniunii Europene, putem remarca utilitatea dezbaterii în ceea ce privește chestiunea frontierelor reale ale Europei, pe care analiștii au ridicat-o secole de-a rândul.

Perspectiva culturală naște discuții pe seama noțiunii unității civilizației europene, dar și pe seama relației dintre geografie și cultură. Poate fi Europa separată de Asia de exemplu ca urmare a criteriului cultural de delimitare? Profesorul Delanty ia în discuție conceptul de Europă creștină, dar și acela de Europă moștenitoare a civilizației romane și grecești (Delanty, 2006: 46). Dincolo de linia de demarcație geografică, tectonică, a celor două continente, este în măsură cultura europeană să impună noi frontiere? Este o întrebare la care analiștii europeni răspund foarte diferit. Viziunile sunt puternic marcate de subiectivismul geopolitic actual. La fel, în evul mediu Europa se limita la occidentul catolic, net separat de islamismul aflat în expansiune. Petru cel Mare, prin eforturile sale, include Rusia în sistemul diplomatic european. Europa, ca și concept se extinde. Pentru prima dată, în 1716, în *Almanach royal*, publicat în Franța, au fost puse figurile Romanovilor pe lista familiilor monarhilor europeni, situație datorată fără nici o îndoială alinierii, intrării Rusiei, alături de celelalte puteri, în concernul sistemului diplomatic european (Anderson, 1968: 156). În prejma anului 1715 poziția Imperiului Otoman era asemănătoare din multe puncte de vedere cu aceea a Rusiei. Intrarea sa pe scena diplomatică europeană s-a produs la finele secolului al XV-lea. De altfel, această intrare a turcilor în sistemul relațiilor dintre statele europene s-a datorat în mare parte rivalităților dintre Franța și Habsburgi (Anderson, 1968: 157). Cu toate acestea Imperiul Otoman nu s-a manifestat ca un stat european și nu a făcut niciodată, pe parcursul secolului al XVIII-lea, parte integrantă din sistemul diplomatic european. Spațiul european pentru Napoleon însemna „Europa franceză”, concepută ca un spațiu ale cărui frontiere trebuiau să se fixeze în urma presiunilor exercitate asupra Imperiului Otoman (Delanty, 2006: 46). Exemplele pot continua până în contemporaneitate. Dincolo de toate acestea, ipoteza frontierelor culturale ale spațiului european impune anumite delimitări, pe care, voit sau nu, ni le asumăm adesea.

Fără a ne propune trasăm asemenea frontiere ale spațiului european, precizăm faptul că dezbateră noastră impune mai degrabă o caracterizare asupra identității europene, ca o noțiune spațială protejată asemenea unei fortărețe. Este Europa (trimiterea se face direct la UE care este asociată, mai mult sau mai puțin, spațiului european în ansamblul său!) sub acest raport, nu doar politic, ci și cultural, un spațiu ce impune frontiere externe, clar delimitate teritorial? Urmărind evoluția în timp a procesului de construcție europeană putem să conchidem prin a răspunde acestei întrebări prin simplul fapt că în Uniunea europeană frontierele externe sunt tot mai importante (tot mai închise!), iar cele interne devin mai mult formale decât reale (tot mai deschise!). Europa văzută ca și „fortăreață” este așadar tot mai deschisă, mai „ospitalieră”, din perspectiva membrilor săi, și tot mai închisă, mai securizată frontalier și mai puțin permisivă, din perspectiva restului lumii. Într-o asemenea construcție putem identifica, nu doar avantajele nivelului înalt al democrației și bunăstării de care se pot bucura cetățenii comunitari, ci și exclusivismul impus celorlalți prin închiderea fortăreței. Europa (UE!) începe, în urma înlăturării barierelor interne, să devină așadar un suprastat, care reinventează frontiera „hard” ce protejează state și oameni asociați politic, excluzându-i pe ceilalți care nu au beneficiat de asemenea decizii politice. Devin în acest context frontierele externe ale comunității expresii ale frontierei statului național? Este o chestiune dificilă, care impune dezbateri nu doar asupra caracterului și tipologiei frontierei, ci și asupra altor aspecte introduse de faptul că Uniunea nu are o frontieră din interiorul căruia să se vadă exteriorul. Există numeroase teritorii, care din punct de vedere

geografic sunt cuprinse în „interiorul” comunității, dar care nu fac parte din Uniunea Europeană. Încercarea de a trasa frontiera comunitară, care să separe (fizic!) „europenii” de „non-europeni” devine așadar imposibilă din perspectiva culturală. Moștenirile istorice, chiar și cele recente, de după războiul rece, impun nu doar frontiere, ci și bariere reale peste care, din perspectiva deciziilor politice, nu se poate trece. Frontierele rămân închise, indiferent de moștenirea culturală. Pe de altă parte, procesul de conturare al frontierelor externe nu pare a fi finalizat. Plecând de la o astfel de remarcă, în prezent în afara frontierelor sunt persoane și state care în viitor vor face parte din „interior”. Frontiera hard a cărei construcție este tot mai clară exclude așadar europeni, nu doar non-europeni. Frontiera europeană este prin urmare deschisă sau închisă, funcție de interesele politice exclusiviste și mai puțin dintr-o eventuală perspectivă culturală. Plecând de la o asemenea remarcă, discursurile politicianiste, ce aduc motivații ce țin de moștenirea culturală europeană în fața integrării europene a unor state precum Turcia, sunt simple acțiuni populiste. Decizia este una politică, iar clubul unul exclusivist. „Europe is and should remain a house with many rooms, rather than a culturally and racially exclusive club” (Bideleux, 2006: 62). Comunitatea europeană devine astfel un teritoriu închis pe baze politice, dar cu motivații de natură identitară.

2.2. Revoluția numerică și societatea comunicației: între diversitate și omogenizare

Grație progresului tehnic din domeniul reproducerii și transmiterii informațiilor, realizată printr-o codificare numerică, astăzi distanțele dintre diferitele părți ale globului s-au diminuat până la dispariție. Noile practici cu acces gratuit la rețelele și conținutul numeric al informației face posibilă transmiterea rapidă a unei foarte mari cantități de informații. Prin diversele programe de internet, de exemplu, în timp real și de o manieră gratuită, se poate comunica între persoane aflate în orice parte a planetei. Noile tehnologii transformă producția și consumul cultural tocmai prin faptul că la dispoziția noastră se află un conținut cultural provenit dintr-o gamă culturală foarte largă. Între cultură, comunicație și noile tehnologii există o firească relație care conduce către conturarea unei societăți comunicaționale în interiorul căreia producția și consumul cultural devine unul specific, din păcate însă unul superficial înțeles (La culture au cœur, 1998: 318).

Programele culturale specifice pot fi difuzate în noul context nu doar într-un spațiu limitat, ci ele sunt disponibile și departe în ariile diasporice (Tardif, Farchy, 2006: 166-167). Comunicarea între comunități aparținătoare aceeași arii culturale, dar aflate la mare distanță, este înlesnită și creează premisa dezvoltării unui spațiu cultural fără frontiere. Astfel, comunitățile de emigranți din diaspora pot păstra legătura cu spațiul cultural din care provin, reușind să-și conserve identitatea proprie. Internetul dă o șansă enormă culturilor mici, comunităților lingvistice amenințate. Universalizarea nu trebuie înțeleasă ca pe o formă uniformizare, ci ca pe o șansă dată identității culturale,.... integrarea în circuitul valorilor universal (Oberländer-Târnoveanu, 2006: 2).

Această posibilitate de promovare a specificului și de conservare a identității pentru grupurile mici aflate sub presiunea asimilării este însoțită și de un proces similar dar pe direcție inversă: elementele culturale specifice unei „omogenizări” culturale, rezultate în urma globalizării, sunt transmise mult mai ușor în mediile culturale, inclusiv ale comunităților culturale restrânse. Rezultatul aceste „revoluții culturale” este, în cele din urmă, și generalizarea și omogenizarea culturală. Un alt rezultat constatat este cel al „relocării consumului cultural”, noile tehnologii de informare și comunicare reducând distanțele și comprimând timpul (La culture au cœur, 1998: 120). O asemenea realitate înlătură constrângerile locale și provinciale, dar înregistrează și „invazia” universalului. Spațiul cultural european, în ansamblul său, capătă în acest context o formă mai consistentă ca întreg, componentele sale fiind tot mai mult conexe și legate prin intermediul interculturalității. Diversitatea culturală capătă consistență aparent printr-o multitudine de modele oferite. Alegerea unor dintre ele conduce negreșit spre omogenizare. Procesul se poate constata și la nivelul spațiului european, care, dincolo de orice fel de infuzie

din afara, în special dinspre spațiul american, dar și islamic, își conservă un specific cultural propriu (La culture au cœur, 1998: 117-133).

2.3. Cultura în rețea – un nou tip de frontieră culturală

Multiplicarea posibilităților de formare, cercetare și cooperare din domeniul cultural s-a realizat grație „atelierelor” internaționale și dezvoltării rețelelor transnaționale. Rolul acestor rețele este între altele acela de catalizator al acțiunilor culturale, de promotor al valorilor comune (La culture au cœur, 1998: 321). Rețelele tematice au ca scop crearea unor acțiuni de cercetare, dezvoltare și cunoaștere a unor subiecte de interes comun, identificate la nivel regional, inter-regional și transnațional. Concret, rețeaua e formată dintr-un grup de instituții care au scopuri asemănătoare și care identifică în domeniul în care activează o nevoie comună. Alăturarea în cadrul unei organizații-umbrelă poate să fie formal sau informală, comunicarea dintre membrii și împărtășirea obiectivelor comune rețelei fiind esențiale pentru buna funcționare a acesteia.

Astfel, o rețea se definește prin împărtășire de informații și idei, învățare din experiența celorlalți, expertiză și perspective ample asupra abordărilor din domeniul marketingului și managementului patrimoniului cultural. „Rețelele ne familiarizează cu noile expresii artistice și culturale, noile metode de management și oferă consistență parteneriatului dintre instituțiile publice și societatea civilă” (Lujanschi, Neamu, 2005: 4). În noua configurație culturală europeană, rețelele constituie expresia unei forme diferite de cooperare în raport cu sistemul clasic, având rolul de a favoriza, simplifica și grăbi punerea în scena a unor proiecte culturale comune. Rețelele sunt utile datorită faptului că ele permit atingerea nivelului internațional fără a fi nevoie de a trece prin nivelul instituțional național (Pehn, 1999: 47).

Rețelele au un rol esențial atât în cadrul *mobilității* profesioniștilor cât și în obținerea unei *coeziuni* europene. Schimbul și cooperarea cultural contribuie substanțial la capacitatea de integrare și coeziune a Europei. Uniunea Europeană încurajează cooperarea pe termen lung care duce la formarea unor rețele prin care instituțiile culturale se interconectează. Rețelele asigură astfel o largă informare a publicului și creșterea interesului față de cultură prin dezvoltarea capacității de comunicare, colaborare și înțelegere a diversității (Lujanschi, Neamu, 2005: 7).

Manifestul rețelelor culturale europene adoptat la Bruxelles, în data de 21 septembrie 1997, de către Forumul European al Rețelelor Culturale, considera că „rețelele culturale europene contribuie la coeziunea europeană, facilitează mobilitatea operatorilor și a produselor culturale, facilitează comunicarea transculturală, combate xenofobia, rasismul și oferă practică în înțelegerea inter-culturală, întărește dimensiunea culturală a dezvoltării care nu e produsă de factori pur economici” (Lujanschi, Neamu, 2005: 3).

Nu de puține ori aceste rețele sunt considerate a fi grupuri organizate la nivel neoficial ce încearcă să concentreze informația și să exercite presiuni asupra factorilor decizionali. Unii dintre analiști nu se sfîesc să le considere cercuri exclusiviste închise ce s-au constituit pe lângă instituțiile de la Bruxelles și Strasbourg (La culture au cœur, 1998: 321). Mai mult sau mai puțin formale, aceste rețele sunt folosite adesea de către instituțiile europene în procesul luării unor decizii. Rețelele devin astfel interlocutori ce capătă recunoașterea la nivel regional, național sau european. Recunoașterea lor nu este legată însă doar de o anumită susținere financiară, ci și de o anumită legitimare, respectiv de un nou mod de funcționare la nivel instituțional.

Indiferent de rolul lor în raport cu instituțiile europene, de petiționari sau parteneri, rețelele culturale europene se dovedesc a fi importanți vectori transnaționali de stimulare a cooperării din domeniul cultural. Dialogul intercultural este facilitat prin conexiunea formală sau informală a specialiștilor sau reprezentanților diverselor organizații din spațiul european. Spațiul cultural european capătă astfel o nouă abordare în ceea ce privește structura sa: „insulițe” culturale interconectate printr-un sistem de relaționare transnaționale. „Procesul de «*networking*» este un proces de lungă durată, de natură profundă și subiectivă, dificil de cuantificat și judecat” (Pehn, 1999: 49).

3. Concluzii

Identificăm așadar cel puțin două construcții identitar culturale la nivel european: o cultură a culturilor, respectiv un spațiu cultural cu o identitate puternică la nivel particular, local, regional, național, sau un arhipelag cultural, respectiv un spațiu cultural comun întrerupt de discontinuități. Oricare ar fi perspectiva, nu este negată existența unei arii culturale europene, asta chiar dacă este vorba fie de una a diversității, fie a „continuității întrerupte”. Cultura europeană văzută ca o „casă cu mai multe camere” nu exclude existența „casei”, dar nici a „camerelor”. Întrebarea firească care se naște dintr-o asemenea perspectivă este următoarea: sunt întru totul integrate culturile specifice în ceea ce se numește spațiul cultural european general? Răspunsul pare firesc. Identitatea noastră europeană presupune o asemenea realitate de fond. De altfel, specificitatea culturii europene este dată tocmai de diversitatea și multiculturalismul ca formă de manifestare la nivel local, regional sau național. Spațiul cultural european este prin urmare un spațiu cu o identitate puternică atât la nivel particular, cât și la nivel general. Sintagma „cultură a culturilor” este una fericită din această perspectivă. Sub raportul identificării unor frontiere culturale, remarcăm faptul că ariile de contact cultural sunt de cel puțin două categorii: unele interne, între diferitele componente locale, regionale sau naționale; altele sunt de factură externă, impunând o demarcație în jurul a ceea ce este cultura europeană. Cele două abordări folosite pe parcursul prezentei lucrări, în ciuda unui antagonism conceptual, nu se exclud reciproc. Existența unor arii culturale naționale nu exclude existența unei arii culturale comune, europene. În fond, tocmai această realitate conferă spațiului european o identitate culturală aparte. Europa poate fi concepută în ansamblul său, pe lângă abordările la care am făcut trimitere, ca un spațiu cosmopolit, ca un spațiu mediatico-cultural în care securitatea culturală se poate transforma într-un element de conservare a unei identități comune europenilor. Pusă în fața presiunilor economice generate de politicile din domeniul economic, Europa de azi, prin intermediul UE, răspunde în fața lumii întregi ca și o puternică arie culturală comună. Se pierd identitățile popoarelor într-o asemenea ecuație? Discuția trebuie cuprindă și abordări ce pleacă de la definirea locului naționalului în context procesului de construcție europeană. Naționalismul, specific Europei secolelor al XIX-lea și al XX-lea, poate fi el extrapolat popoarelor într-un alt concept, respectiv cel de europenism? Dincolo de nuanțările pe care le suportă o asemenea abordare, „naționalismul” poate fi și unul european. În acest caz, Europa, cu ansamblu unitar, se consolidează ca structură aflată în construcție, inclusiv din perspectivă culturală.

Bibliografie

- Anderson, Matthew (1968), *L'Europe au XVIIIe siècle 1713-1783*, Paris
- Banus, Eriq (2007), *Images of openness – Images of closeness*, în *Eurolimes*, vol. 4, *Europe from Exclusive Borders to Inclusive Frontiers*, ed. Gerard Delanty, Dana Pantea, Karoly Teperics, Institutul de Studii Euroregionale, Oradea
- Baud, P.; Bourgeat, S. (1995), *Dictionnaire de géographie*, Hatier, Paris
- Bennett, Tony (2001), *Differing diversities. Transversal study on the Theme of Cultural policy and cultural diversity*, Council of Europe Publishing, Strasbourg
- Bideleux, Robert (2006), *The Limits of Europe*, în *Europe and Its Borders: Historical Perspective*, *Eurolimes*, vol. I, ed. Ioan Horga, Sorin Sipos, Institutul de Studii Euroregionale, Oradea, 2006, p. 46-58
- Cochino, Adrian (2010), *Dubla cetățenie maghiară inflamează Slovacia*, în *Evenimentul zilei*, 18 mai 2010, <http://www.evz.ro/detalii/stiri/dubla-cetatenie-maghiara-inflameaza-slovacia-895337.html>
- David, Doina; Florea, Călin (2007), *Archetipul cultural și conceptul de tradiție*, în *The Proceedings of the European Integration-Between Tradition and Modernity Congress 2nd Edition*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, p. 645-652
- Delanty, Gerard (2006), *Border in Charging Europe: Dynamics of Openness and Closure*, în *Europe and Its Borders: Historical Perspective*, *Eurolimes*, vol. I, ed. Ioan Horga, Sorin Sipos, Institutul de Studii Euroregionale, Oradea, 2006, p. 46-58

- Dubnička, Ivan (2007), *Les interérêts communs de l'Europe*, în Laurent Beurdeley, Renaud de La Brosse, Fabienne Maron (coord.), *L'Union Européenne et ses espaces de proximité. Entre stratégie inclusive et partenariats removes: quell avenir pour le nouveau voisinage de l'Union?*, Bruylant, Bruxelles, 2007, p. 299-309
- Dubois, Vincent (2009), *Există o politică culturală europeană?*, în *Observatorul cultural*, nr. 460 / 45 februarie 2009, http://www.observatorcultural.ro/Exista-o-politica-culturala-europeana*articleID_21203-articles_details.html
- Dugin, Aleksandr (2010), *Geopolitica României*, Prefață la ediția în limba română a lucrării „Fundamentele geopoliticii”, <http://calinmihaescu.wordpress.com/2010/04/18/geopolitica-romaniei-de-aleksandr-dugin/>
- Haurguindéguy, Jean-Baptiste (2007), *La frontière en Europe: un territoire? Coopération transfrontalière franco-espagnole*, L'Harmattan, Paris
- Huntington, P. Samuel (1998), *Ciocnirea Civilizațiilor și Refacerea Ordinii Mondiale*, București
- La culture au cœur (1998), *la culture au cœur. Contribution au débat sur la culture et le développement en Europe*, Groupe de travail européen sur la culture et le développement, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg
- Leiken, Robert S. (2005), *Europe's Angry Muslims*, în *Foreign Affairs*, iulie-august 2005
- Lujanschi, Mioara; Neamu, Raluca (2005), sinteză la *Rețele culturale tematice*. Raportul final al lucrărilor desfășurate în cadrul Forumului – „Rețele Culturale Tematice”, organizat de Centrul de Consultanță pentru Programe Culturale Europene, la București, în perioada 21-22 octombrie 2005, http://www.cultura2007.ro/2006/rapoarte/retele_culturale_tematice.pdf
- Muller, Uwe; Schultz, Helge (2002), *National Borders and Economic Desintegration in Modern East Central Europe*, Franfurter Studien zum Grenzen, vol. 8, Berliner Wissenschaft Verlag, Berlin
- O'Dowd, Liam; Wilson, Thomas M. (ed) (1996), *Borders and States: Frontiers of Sovereignty in the New Europe*, Aldershot, Avebury
- Oberländer-Târnoveanu, Irina (2006), *Identitatea culturală și patrimoniul digital: proiecte, rețele și portaluri*, în *Cibinium 2001 – 2005. Identitate culturală și globalizare în secolul XX – cercetare și reprezentare muzeală*, Ed. ASTRA Museum, Sibiu, p. 41-48
- Pędziwiatr, Konrad (2002), *Islam among the Pakistanis in Britain: The Interrelationship Between Ethnicity and Religion*, in *Religion in a Changing Europe. Between Pluralism and Fundamentalism* (editat de Maria Marczevska-Rytko), Lublin, p. 159-173
- Pehn, Gudrun (1999), *La mise en réseau des cultures. Le rôle des réseaux culturels européens*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg
- Rezsöhazy, Rudolf (2008), *The Cultural Frontiers of Europe: Our Common Values*, *Eurolimes*, vol. 4, *Europe from Exclusive Borders to Inclusive*, ed. Gerard Delanty, Dana Pantea, Karoly Teperics, Institutul de Studii Euroregionale, Oradea, p. 164-169
- Saint-Blancat, Chantal (2008), *L'islam diasporique entre frontières externes et internes*, în Antonela Capelle-Pogăcean, Patrick Michel, Enzo Pace (coord.), *Religion(s) et identité(s) en Europe. L'épreuve du pluriel*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, p. 41-58
- Spiridon, Monica (2006), *Inventând Europa – identități și frontiere (I)*, in *Observator cultural*, nr. 60-61 / 20 aprilie – 3 mai 2006, <http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7273>
- Stanley, Hoffman (1991), *The Case for Leadership*, în *Foreign Policy*, 81 (iarna 1990-1991), p. 26-35
- Tandonnet, Maxime (2007), *Géopolitique des migrations. La crise des frontières*, Edition Ellipses, Paris
- Tardif, Jean; Farchy, Joëlle (2006), *Les enjeux de la mondialisation culturelle*, Éditions Hors Commerce, Paris
- Tătar, Marius I. (2003), *Ethnic Frontiers, Nationalism and Voting Behaviour. Case Study: Bihor County, Romania*, în *Europe between Millenniums. Political Geography Studies*, edited by Alexandru Ilieș and Jan Went, Oradea, p. 155-160

Thompson, Andrew (2001), *Nationalism in Europe*, în David Dunkerley, Lesley Hodgson, Stanisław Konopacki, Tony Spiby, Andrew Thompson, *National and Ethnic Identity in the European Context*, Łódź, p. 57-72

Wackermann, Gabriel (2003), *Les frontières dans monde en mouvement*, Ellipses, Paris